

ԽՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եղածները կրճատում է,
ենթադրյալ փոխադրու-
թեան և չը տպելիքը
(եթե քերթից պակաս) չէ
վերադարձում:
Անճնական հետազոտ-
րիւն խմբագրի ենթա-
կեցաբրի և սուրբ
առաւ. ժ. 11-12:

ԽՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԹԻՖԼԻՍ, Մարտիան փ.
տ. № 15 բաց է ամէն օր (բա-
ցի կիրակի եւ տոհմ օրերից),
առ. 10¹/₄ ժ. մինչեւ 2¹/₄-ը
կէսօրից լիապէս: Հասցէն՝
ТИФЛИСЬ, ред. ТАРАЗЬ.
Rédaction du Journal TARAZ.
Caucase. Tiflis.
Տեղեւոյն № 282:

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳԻՆ

Աղբիւր 3 ռ. (արտասահման
5 ռ.) Տարազ—6 ռ. (ար-
տասահման 10 ռ.) Աղբիւր-
Տարազ, պրէմիաներով
10 ռ. (արտասահման 18 ռ.)
Տարազ ամառ 50 կ. ա-
ռանձին 30-ը երկու քերթից
30 կ., մի քերթից 15 կ.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ընդունում են ամէն լիզ-
ով, Տարազի կրկնի մի
հինգերորդական տողը ա-
ռաջին երես 40 կողմ, վեր-
ջին երես 25 կ. մանրա-
տառ (պետիս): Արտասահ-
մանից կրկնակի: Շատ
անգամ կրկնող լայտա-
բարդ խնամքն առանձին
համաձայնութեամբ:

Գեղարուեստական, գրական, գիտական, հասարակական, քննադատական

պատկերազարդ շաբաթաթերթ. լոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ, կիրակի օրերը:

№ 29 Կիրակի, նոյեմբերի 21

Տասնհինգերորդ տարի 1904

ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կովկասի կառավարչապետի
հրաման

4 նոյեմ. 1904 թ., Պիտերբուրգում

Սոյն տարւոյ հոկտ. 12-ի Բարձրագոյն
հրամանով իմ օգնական ինժեներ. գեներ. Ֆրեզեն
նշանակած է Վիլնայի, Կոնստանտինովի և Զրոգ-
նայի ընդ. նահանգապետ և Վիլնայի զինու-
թական շրջանի զօրքերի հրամանատար:

Նոյն հոկտ. 26-ի նոյնպիսի հրամանով
Կուբանի շրջանի կառավարիչ Կուբանի կա-
զակ զօրքի նախագիւյն ատաման գեներ.-լեյտ.
Մալաման նշանակած է իմ ունեցած պաշ-
տօններին օգնական:

Յայտարարելով այս մասին շրջանի զօր-
քերին և ի նկատի առնելով իմ ժամանակա-
ւոր բացակայութիւնը պաշտօնական գործե-
րով, առաջարկում եմ գեներ.-լեյտ. Մալամային
ժամանակաւորապէս ստանձնել իմ իբրեւ
Կովկասի զին. շրջանի զօրքերի և կովկասեան
կազակ զօրքերի նախագիւյն ատամանի պար-
տաւորութիւնների կատարումը:

Իսկական ստորագրեց՝ գեներալ-ադյուտանտ
Իսխան Կալիցին:

Կովկասի Կառավարչապետի օգնականի
հրաման

17 նոյեմբ. 1904 թ. № 96.

Այսօր Թիֆլիս հասնելով, Կովկասեան Կա-
ռավարչապետի բացակայութեամբ, ստանձնեցի
կատարել նախ պատահական իրենցեր:

Ստորագրեց՝ Կառավարչապետի օգնական
գեներալ-լեյտենանտ Մալաման:

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

Հայերս բաղադրակրթած ժողովուրդ
ենք համարում մեզ կամ թէ առ սա-
կան մի ազգ, որ մեծ ձգտումն ունի
զէպի բաղադրակրթութիւնը, լոյսն ու
գիտութիւնը: Նոյն իսկ օտարները,
հերոսացիք, համեմատելով մեզ շրջա-
պատող ազգերի հետ՝ քաղաքակրթու-
թեան ընդունակ ժողովուրդ են համա-
մարել և գովել մեզ. մենք էլ հարը-
տանալով՝ հերոսացի գիտնականների
կամ ճանապարհորդների հաճոյախօ-
սութիւնները մեծ-մեծ տառերով զրոշ-
մել ենք մեր ճակատին և հանդէս ենք
գալիս ամեն ասպարէզում: Պարծենում
ենք թէ իւրացրել ենք հերոսական
քաղաքակրթութիւնը, որչափ որ ար-
տաքին հանգամանքները ներում են,
մեր զաւակներին կրթութիւն ենք
տալիս, ունինք զբաղանքութիւն, մա-

ԳԵՆԵՐԱԼ-ԼԵՅՏԵՆԱՆՏ Ե. Գ. ՄԱԼԱՄԱՆ
Կովկասի Կառավարչապետի օգնական

մուլ, թատրոն, մեկնամաներ, բարեգործներ, հասարակական կեանք և այլն, մի խօսքով այն ամենը, ինչ որ պահանջում է ժամանակակից քաղաքակրթւած մի ազգից: Կարող ենք ասել, որ այս, այս բոլորը ճիշտ է, բայց... տարաբաղդաբար միայն մակերևոյթապէս. մենք իւրացրել ենք եւրոպական քաղաքակրթութեան միմիայն արտաքինը: Իսկական քաղաքակրթութիւնից մենք դեռ չանտ և չանտ հեռու ենք, դուրս պարզ գաղափար էլ չունինք այդ մասին. դեռ չանտ հայ սերունդներ պէտք է յաջորդեն միմեանց, որ մենք ըմբռնենք ու հասկանանք քաղաքակրթութեան էական մասը, ոգին: Արտաքինն անցողական, ժամանակաւոր, կասկածելի է, ոգին է միայն փրկարարը, ապահովը. մեր քաղաքակրթութիւնը դեռ բողբոջի մէջ է. նորարոյս ծիւերն ամեն տեսակ վտանգի ենթակայ են՝ ցրտից ու տապից կարող են ոչնչանալ, որդերի ու անասունների կեր դառնալ. պէտք է շատ սերունդների արիւնքերով թափել, որ բողբոջն աճի, դարգանայ, հաստատուն արմատներ տարածէ երկրի մէջ: Մեզ արդարացնելու համար՝ անյաջողութիւններ սովորաբար վերագրում ենք արտաքին հանգամանքներին. չենք կարող ասել, որ արտաքին հանգամանքները նշանակութիւն չունին, բայց և այնպէս դրանք երկրորդական տեղ են բռնում. չարիքի գլխաւոր պատճառը պէտք է նոյն իսկ մեր մէջ որոնենք: Մենք դեռ հասունացած չենք քաղաքակրթութեան ներքինը, ոգին ըմբռնելու և այդ ոգով ղեկավարելու: Եթէ մենք ուրիշ ըմբռնած լինէինք՝ մեր հասարակական կեանքն այսօրայ տխուր պատկերը կունենար, այսպիսի վիճակի մէջ կըլինէր մեր մամուլը, թատրոնը... Եթէ ոգին լինէր մեզ ղեկավարողը՝ մեր գործունէութիւնը որոշ սխառմով առաջ կերթար, աստիճանաբար և հաստատուն քայլերով. բայց որովհետեւ արտաքինն է մեզ շլացնողը, այդ

պատճառով և մեր գործունէութիւնը պատահական, անցողական նշանակութիւն ունի. 25—30 տարի առաջ թիֆլիսը փառաւոր, աչք շլացնող հայ թատրոն ունէր, ոգևորութիւն էր տիրում, մեծաքանակ գումարներ ծախսուում, իսկ այս տարի թատրոնական մասնաժողովը չկարողացաւ նոյն իսկ անցեալ տարւոյ համեմատ խումբը պահել... Եթէ գիտակցաբար, սխառմով գործէինք՝ փոքրից կըսկէինք, հետզհետէ գործը հաստատուն հիմքերի վրայ կըդնէինք և միմիայն այսպիսով կարող էինք տաղանդներ յերեան բերել (Յէ գրող և Յէ խաղացող), հայ բեմը հետաքրքրական դարձնել, դաստիարակող նշանակութիւն տալ նրան—մի խօսքով քաղաքակրթական գործն դեր տալ հայ թատրոնին. կարելի էր ուրիշ շատ փաստեր ևս առաջ բերել, սակայն կարիք չկայ, դրանք հրապարակի վրայ են:

Ճիշտ է, մենք անընդունակ ժողովուրդ չենք, սակայն սխալ ընթացք ենք բռնել. արտաքին փայլի ետեւից շատ ենք ընկել, իսկ էականն անուշադրութեան մատնել: Մասամբ ուսում ունինք, մասամբ էլ նոյն իսկ դիտութիւն, բայց՝ որ ամենազլխաւորն է, կրթութիւն չունինք և մեր ամենախոշոր թերութիւնն էլ այն է, որ այդ մասին շատ էլ չենք մտածում: Այն ինչ իսկական քաղաքակրթութիւնը միմիայն կրթութեամբ կարելի է ձեռք բերել. պէտք է սկսել հիմքից—ընտանիքից:

Ընտանեկան կրթութիւնն է ազգերի դարաւոր գոյութեան նեցուկը, նրանց բարգաւաճման հիմնաքարը, ապագայի յոյսն ու ապաւէնը: Ընտանեկան կրթութիւնը ինչպէս որ անվիճելի դեր է խաղում սոսկ անհատի կեանքում, նոյն վճռական նշանակութիւնն ունի նաև ազգերի գոյութեան խնդրում: Ընտանեկան շրջանում են ձևակերպւում սերունդների մտաւոր և բարոյական սաղմերը. ընտանիքումն է ստանում իւրաքանչիւր անհատ

մտապատկերների պաշարի մեծ մասը. ընտանիքումն է սովորում մանուկը գործածել իր զգայարանները, այդտեղ են տպաւորւում նրա մատաղ հոգումէջ ապագայ գործունէութեան և հայեացքների տարրական սկզբունքները: Մանուկն ընտանիքումն է մայրենի լեզուով առաջին անգամ թոթովում հնչիւններն և աղաւաղած բռնեքը. կիսատապառ նախադասութիւններն և մանկական դատողութիւնները: Սկզբում միմիայն ընտանիքն է որոշողութիւն տալիս մանկան ճանաչողութեանը, դատողութեանը, մտածողութեանը—մի խօսքով նրա կրթութեանը: Երեխան լսում է այն, ինչ որ խօսում են ջրջապատողները, տեսնում է, ինչ որ նրանք են անում և այդպիսով հետզհետէ նա իւրացնում է շրջապատողների ասածներն ու գործածները. պարզ է ուրեմն, որ նրա ստացած սկզբնական կրթութիւնը ընտանիքի կրթութիւնն է. իսկ սովորաբար սկզբնական տպաւորութիւններն աւելի ազդու են լինում: Նոյն իսկ դպրոցական շրջանի սկզբի տարիներում՝ մանուկն աւելի երթարկւած է ընտանիքի ազդեցութեանը. ընտանիքը պէտք է ղեկավարէ նրա մտաւոր գործունէութիւնը. այս շրջանում արդէն մանկան մտքի և կրթութեան վրայ ազդող մի նոր գործոն է սկսում դեր խաղալ. դիրքը—մայրենի լեզուով գրեած:

Թէ ինչ նշանակութիւն ունի դիրքը կրթութեան միջոցին և ինչպիսի դեր է կատարում մտքին լեզուն դաստիարակութեան ընթացքում, արանք այնպիսի խնդիրներ են, որոնց մասին շատ է գրւել և դարձեալ կըգրեն. առ այժմ այս խնդրով չենք զբաղւել և իրրև անվիճելի ճշմարտութիւն կընդունենք, որ մանկական հասակում ընթերցանելի նիւթը պէտք է տրւի մայրենի լեզուով. այս է ընական, հոգեբանական օրէնքների վրայ հիմնւած ուղիղ ճանապարհը: Մանուկն իր սկզբնական բոլոր գիտելիքները ստանում է մորից

և նրա ասածներն ու պատմածներն է իւրացնում, ուրեմն և եթէ կարգացածն էլ մայրենի լեզուով է գրւած՝ ըմբռնումն ու տպաւորութիւնն էլ սովորական կզանակով է լինում: Պէտք է միայն հոգալ, որ նրա կարգացածի նիւթն էլ մատչելի լինի, որպէս զի երեխան հեշտութեամբ ըմբռնի և իւրացնի. գրքի բովանդակութեան հետաքրքրութիւնը և լեզուի պարզութիւնը՝ գրաւում են մանուկներին: Եթէ ուղում էք, որ մանուկները սիրեն իրենց մայրենի լեզուն, տէք նրանց ձեռքը մանկական պատկերազարդ գրքեր, որոնք մանկանը հասկանալի ու անպաճոյճ լեզուով պատմեն երկխաների ու կենդանիների մասին, բնութեան երևոյթների ու բնական իրերի մասին, մարդկանց միմեանց և կենդանիների հետ ունեցած յարաբերութիւնների մասին և այլն: Լուրջ կերպով պէտք է մտածել մեր մանկական գրականութիւնը հարստացնելու մասին. մեր ունեցածը շատ և շատ քիչ է, մանաւանդ ինքնուրոյն գլուխւածները. թարգմանութիւնների մեծ մասն էլ անպէտք է, որովհետեւ կամ օտար կեանքի նկարագրութիւն են պարունակում կամ այնպիսի հայերէնում են թարգմանւած, որ մատչելի չեն երեխաներին:

Մեր նորագոյն գրականութեան այս կարեւոր ճիւղն այնքան անուշադիր ենք թողել, որ այժմ ոչ մի ինքնուրոյն գրող չունինք. մի Աղայեանց ունէինք, նա էլ տարաբաղդաբար թողեց այդ ասպարէզը. այն ինչ եթէ խրախուսող, նիւթապէս նպաստող լինէր, համոզւած ենք, որ ոչ թէ նա կըլծողէր այդ պատուաբեր աշխատանքը, այլ և ուրիշ շնորհալի մանկական գրողներ էլ կունենայինք: Մեր գրականութեան ուրիշ ճիւղերն ունեցել են մեկնամաներ՝ ունինք Սահակ-Մարտիկեան մրցանակաբաշխութիւն, Էմինեան մրցանակաբաշխութիւն և այլն, որոնց շնորհիւ գրական երկեր են մրցութեան մէջ մտնում և լոյս տես-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

և

Ա. ԷԶՄԻԱՅԻՆ

(Սկզբը Տարագ № 25)

3. Էջմիածնի դուրսիցը Կոմիտասի նորագոյնից յետոյ մինչև 1441 թ.

Ինչպէս Հ. Մարտիկը մեր մէջ բերած հաստատումն անատել է, Կոմիտասից յետոյ չի երևում թէ մինչև ժէ. դարը Էջմիածնի վրայ որ և է նորոգութիւն եղած լինի. իսկ մենք կաւելացնենք, որ ամբողջ այդ շրջանում, այսինքն մինչև 1441 թիւը Էջմիածինը համարեա մոռացուած էր: Ժ. դարում մի անգամ յիշուում է, երբ Յովհաննէս կաթողիկոս պատմաբանը Բարդէնի 491 թուի ժողովի մասին է գրում. նա ասում է. «Մեծ հայրապետն Բարդէն առնէ ժողով կաթողիկոսաց վերայ և Աղուանից 'ի Նոր-քաղաքի (Վաղարշապատ)՝ 'ի սուրբ Կաթողիկէի'ի մայրն ամենայն եկեղեցեաց հայոց» (Եւ 43): Թէ Կաթողիկէն իւր ժամանակին ինչ գրութեան մէջ էր, չէ յիշում, թէ և մի քանի անգամ Վաղարշապատ է գնացել. նրա սեպհական կալուածք Բիւրականը շատ հեռու չէր Վաղարշապատից, և Բիւրականի բարձունքից էլ նա միշտ կարող էր տեսնել Վաղարշապատի Կաթողիկէն: Այդ դարի վերջին Կաթողիկէն յիշում է, երբ Դաղիկ թագաւորը Երասխաձորում նման մի եկեղեցի է կառուցանում:

Ջարմանալի է, որ Բարդաւունիք ամբողջ Շիրակը եկեղեցիներով են յցնում, Կամարականները՝ Արշարունիքը, Ջաքարէ և Իվանէ եղբայրները ԺԳ. դարում ամբողջ Արարատ և Գուգարը նահանգները, բայց զրանցից ոչ մէկը ուշ չի դարձնում Կաթողիկէի վրայ: Այդ անուշադրութեանը մի պատճառ ենք գտնում. այն է, որ Վաղարշապատը կամ քաղաք ու դաշտը լինելով հարթավայրի վրայ, գուրկ բնական ամրութիւններից, բաց 'ի թողի է արուել. և յիշուել, է. դարից մինչև ժԳ. դար շինուած վանքերն ու եկեղեցիքը գտնուում են սարալանջին, ձորերի մէջ, ձորերի ափին, բերդերում և ամրոցներում. բուսական է յիշել Անբերդը, Սաղ-մոսավանքը, Հաղարտը, Գեղարդը և այլն:

Վաղարշապատի Կաթողիկէի կամ Էջմիածնի բաց 'ի թողի եղած ժամանակ դարձեալ արևելեան վարդապետներն են, որ մտաբերում են նրան: ԺԳ. դարում Ստեփաննոս Օրբելեանը այցելում է Վաղարշապատի Կաթողիկէին և խաչատուր Կեչաւացու թախանձանքով գրում է իւր ողբը, որի մէջ Վաղարշապատի Կաթողիկէն դիմառնարար շատ լաւ նկարագրում է իւր գրութիւնը. նա ասում է.

«Շրբեմն էի որպէս զերկին
«Հիմ՝ հաւատար ևմ գոհին.
«Երբեմն արև արփածին՝
«Այժմ խաւար անհարին...
«Որպէս զոչինչ՝ 'ի քաց լին...
«Արդ մենացեալ յանվայր դաշտիս՝
«Չաչերս ամեմ կողկողալին՝
«Թ՝ ո՛ւր էք որդիք իմ սրբածին,

«Եկայք առ մայրս մեր նախկին...
«Այս Ես, այս Ես, Էջփ Միածնին
«Իմ կուսածին Պապաւորին:
«Երբեմն հարս յառապատին՝
«Մածեալ գրկոյն իմ փեսային,
«Այժմ սեղեղ օտարոյն:
«Իսկ այս, որ շուրջ զինեւ պարին՝
«Են իմ գտորքն, որ նախ ելին,
«Ջորս ստտ ևւ անդ հարսնացուցին
«Եկեղեցիք Հայաստանին:

Այս ողբի մէջ նախ երևում է, որ Կաթողիկէն տեղական ժողովրդի մէջ Էջմիածին էր կոչուում. «Այս Ես, այս Ես Էջփ Միածնին» այդ կարող են ակնարկել. երկրորդ, որ երբ ինքը, Կաթողիկէն կամ Էջմիածինը, բաց 'ի թողի արուած՝ աւերակ էր, կուսանաց վկայարանները և այլ եկեղեցիք շէն էին: Եւ թէ նա աւերակ էր՝ ահա.

«Ամենեկին ինչ չերեկին՝
«Բայց թէ ոչինք ընդ ճաղարին
«Կամ սկիւծացի հորանք...
«Կամ խայտառակ մանկունք նոցին՝
«Որ միշտ կոխան զիս առնէին,
«Տեղիք չարեացն՝ որք գործէին:

(Ալիբաւ. Այրարատ. Ե. հրատարակութիւն Կ. Կոստանեանց):

Այն ժամանակ, երբ Էջմիածինը եթէ ոչ բոլորովին, դոնէ կիսաւեր գրութեան մէջ էր, ս. Հովսեփ-սիմէի վանքի հարաւային որմնասիւնի ճակատի արձանագրութիւնից երևում է, որ նա շէն էր Դնում ենք այդ արձանագրութիւնը Հ. Գաբրիէլ վարդա-

նում. այժմ էլ հրապարակ են եկել զանազան հրատարակչական մասնա-
ւոր ընկերութիւններ և հրատարա-
կում են ամեն տեսակ զրքեր, բայց
սրանք էլ զփրագրաբար մոռացել են
իրենց հարազատ զաւակներին, հայ
աչքարաց մանուկներին: Մենք դէմ
չենք այդ բոլոր հրատարակութիւննե-
րին, ընդհակառակը սիրով ողջունում
ենք դրանց հրապարակ դալը, բայց
կարծում ենք, որ մեր ընտանեկան
կրթութեան և ուրիշ շատ տեսակէտ-
ներով՝ մանկական գրականութեան
ծաղկեցնելն ամենատուալին տեղը
պէտք է լռելէ. եթէ մենք փոքր հա-
սակից սկսած չըստովորեցնենք մայրենի
լեզուով կարգաւ՝ մեծերն էլ սիրով չեն
կարդալ:

Այս ասպարէզում նոյնպէս երևաց
մեր գործունէութեան անսխառն լի-
նը. փոխանակ հիմքն ամուր ձգելու,
պատերի վրայ ենք մեծ ուշադրութիւն
դարձրել և միթէ զարմանալի կըլինի,
որ այսպիսի շէնքը շուտով աւերուի:

Ահա դարձեալ մի տխուր պատկեր՝ որ
մեր քաղաքակրթութեան երևոյթական
լինելու ապացոյցներից մէկը կարող է
լինել: Դանի որ մեր խօսքը մանկական
գրականութեան մասին է, վերցնենք օ-
րինակ «Աղբիւր» մանկական ամսաթիւ-
թը. եթէ մենք չկարողանայինք այս-
պիսի մի ամսաթիւթ ունենալ՝ ո՞րչափ
պէտք է ցաւէինք, կոկորդիլեան ար-
ցունքներ թափէինք և տրտնջայինք:
Բայց ամսաթիւթն ունինք. ոչոք չի
կարող համարձակել ասել, թէ ման-
կական ամսաթիւթն աւելորդ բան է
կամ անօգուտ է. սակայն այժմ բոլոր
ռուսահայերը քանի՞ հատ «Աղբիւր» են
ստանում... *): Բոլոր ռուսահայերը
ստանում են այնքան, որ թէի եռա-
պատիկը, քառապատիկը պէտք է ստա-
նային միմիայն թիֆլիսի հայերը: Այն

*) Ներկայ 1904 թ. Աղբիւրն ունի 311
վճարող բաժանորդ թէ թիֆլիսում և թէ զըր-
սում: Տպագրւում է 800 օրինակ. մօտաո-
րապէս 250 օր. խմբագրութիւնն տարածում է
ձրի:

ինչ եթէ հայերիս այժմեան խօսած-
ներն անկեղծ և գիտակցաբար լինէին՝
ամեն մի հայ ընտանիքի սեղանի վար-
դը պէտք է լինէր մեր միակ մանկա-
կան ամսաթիւթը: Գիտեմ, այո, մա-
հանայ որոնողները կասեն՝ «Աղբիւրն»
ինքն է մեղաւորը, բաւականութիւն
չէ տալիս, ինքնուրոյն, հետաքրքիր
նիւթեր չէ պարունակում և այլ
այսպիսի սովորական առարկութիւն-
ներ. սակայն երբ միջոց տւինք և փո-
խարէնը չըստացանք, մեղաւորը Աղ-
բիւրն է թէ հասարակութիւնը. կար-
ծում ենք՝ վերջինը:

Մեր փոքրիկները «Այլիկ, գի՛րք առ
կարգաւ» են ազդակում շարունակ,
սակայն չըկան նրա ողորմած ու
սիրած գրքոյին: Գիտակցաբար մը-
տածող և գործող հասարակութեան
պարտքն է մանկական գրականու-
թեան մասին մտածելը. թող այստեղ
էլ օգնութեան հասնեն մեկնասերները,
մրցանակներ նշանակեն մանկական
ինքնուրոյն գրւածքների համար, նը-
պաստեն ընտրովի թարգմանութիւն-
ների անոգիներին. թող մէկը մի երկու
տարի նիւթական նպաստ տայ մեր
միակ մանկական ամսաթիւթին, որ
կարողանայ աւելի հետաքրքիր և շը-
քեղ հրատարակել:

Իսախան Գաբուրիւնեան

Ք Ո Ւ Մ Ա Տ Ա Ն Կ Ա Ն

ՇԱԽԱՐԾԱՆԻ ՇՈՒՇԱՆԸ

(Ներսիս օրիորդներին)

(Շար. Տարազ № 28-ից)

Նահապետը սովորական, ընդհանուր
տեղի դարձած գովասանքներով չի
գրւատում Սանդուխտի գեղեցկութիւնը,
ոչ էլ հասարակ, ծեծած յատկանիշ-
ներով գովում. ընդհակառակը, հայոց
բամբակի հրապոյրը զոնէ մասամբ ար-
տայայտելու համար ինքնաստեղծ
պատկերներ ու նորահնար ձևեր են,

որ հանդէս են գալիս. Սանդուխտի
երկնային հմայքն երգող այդ թեթև,
սահուն տղերքը կարծես քաղցրիկ
գարնան մեղմացնող սիւք լինին, որ
թեթև ու վազող շնչով հով ու գով է
փռում իր շուրջը:

Նազելի Սանդուխտի հմայքն աւելի
վեհանում, մեծանում է մեր առաջ
շնորհիւ այն հանգամանքի, որ բանա-
ստեղծը ներքին ու արտաքին աշխար-
հի գեղեցկութեան թողած հետեանքն
է առաջ բերում: Հարազատ վիպական
այդ տական ու յաջող նմանութիւն-
ները շատ մեծ ոյժ են տալիս նահա-
պետի ոճին. Շախարճանի շուշանը իր
նմանը չունի ոչ միայն հայոց, այլ
նաև աշխարհի ու պարսկերէնի մէջ.
հայոց բամբակը հիացմունքի առարկայ
է ոչ միայն հայ իշխանազուններին ու
թագաւորազն կտրիճներին համար, այլ
նահապետի բանաստեղծօրէն չափա-
զանցրած երկակայութեամբ՝ Հոռմից
սկսած մինչև Հնդկաստան:

Բերանաբաց կունային
Երեկ տալով փեսային
Որ զօրիորդըն այն հայոց
Յիւրքն տանի տուն և ծոց:

Երկինքն ու երկիրը մրցում են իրար
հետ Սանդուխտին թագուհի ունենա-
լու համար:

Երկինք ասէ. իմ գահի՛
Սանդուխտ պիտէր թագուհի.
Ծով իմ ծրփանցքս ծիրան
Սանդուխտ պիտէր տար հրաման:

Որքան յաջող ու յարմար նմանու-
թիւն. անթիւ պատգուն ու փայլուն
աստղերով զարդարւած երկինքը, լուս-
նի կաթնաման շողերի մշուշապատ
քողով ծածկւած, ալիտակաւուն ցիր
ու ցան ամպերի բարակ, թափանցիկ
ծածկոյթի մէջ հեացող, երազների
այդ վառարանը որքան փառահեղ գահ
են ներկայացնում Հայաստանի անդ-
րանիկ կոյս-նազելի Սանդուխտի հա-
մար...

Սանդուխտի համար փեսացուներն
անթիւ են, որովհետև հարմանցուն
անպուզական է: Բայց այդտեղ է, որ
աշխարհն իր հաշիւ մէջ սխալւել է.

աշխարհը այդ չոր ու տաղտկալի միօ-
րինակութիւնը, որ ամեն բան չա-
փում է իր հարթիչով, որ ամեն ինչ
ընթերցում խառնում է մի պաղ տհաճ ի-
րականութեան մէջ, բնականից գեղեց-
կին ու ճշմարտին հակառակ ամեն մի
մարդու քշում, տանում է իր ամենա-
կուլ զօրեղ ալիքների մէջ թաղում՝ ան-
զօրացնում—այդ յարաշարժ մեքենա-
յականութիւնը զօրեղ պարտութիւն է
կրում ֆիզիքապէս թոյլ ու անուժ մի
օրիորդից, որը սակայն իր հոգեկան
կոթովովն ու սրտի թափովը կարող էր
աշխարհային ամենայն տեսակ յարձա-
կում արել կերպով յետ մղել, մի էակ,
որ քաջարար զիմպրեսիոն ամեն գրա-
ւիչ ու արտաքուստ փայլուն իրերի,
հանգամանքների, արապարար ելում
վերանում է զէպի մի անհասանելի
լարձրութիւն, զէպի մի անսահման
կատարելութիւն: Սանդուխտի հոգին
այնքան մաքուր և հալաւ էր, որ աշ-
խարհում իր գաղափարին խափան
հանդիսացող ամեն տեսակ գայթակ-
ղութիւնների կարող էր միատեսակ
արհամարհանքով ու սրտի անյողողող
վճռականութեամբ պատասխանել: Նա
իր զգացմունքով ու տեսլանքներով
բոլորովին տարբերում էր շրջապա-
տից. նրա մէջ վառւել էր հաւատի,
նոր համոզմունքի այն զօրեղ անդրդ-
ւելի և անշիջելի կայծը, որի առաջ
անկարող էին երկրային ամենագոր-
ուծերն անգամ. նրա հոգին լցւել էր
նոյն գաղափարի այն ոգևորող, ոգի
ու շունչ տուող վեհութեամբ, որի ան-
դիմադրելիութեան առաջ սասանում
էին արքայական ամենազորղ սպառ-
նանքն ու պատիժներն անգամ: Սան-
դուխտը քրիստոնեայ էր և իր սեռին
յատուկ մոլեռանդութեամբ այնպիսի
անվեհեր քաջասրտութիւն ու համոզ-
մունքի անկեղծութիւն է ցոյց տալիս,
իր համոզմունքը պաշտպանելու համար
նա այնքան վճռական կերպով մահւան
դէմ յանդիման է դուրս գալիս իր
կանացի թոյլ ու քնքոյշ կազմաձևով,
որ ամիշնում է իր քաջութեամբ ու

պետ Յովսէփեանի ընդօրինակած և 1898 թ. «Արա-
րատում» (երես 441—442) հրատարակածի հետ հա-
մեմատելով և տարբերութիւններն ընդգծելով:

Ի թվին 200.

Ի պատրոնութեան իշխանին Շահնշահի
...դրու... Ես Շիրին խաթունս ու Պայլուն խաթունս ու
Թաւաղէս ու Թաւէնա ու խոճէս ու Ղայիրս Թողար զձոփ-
սիմացս զբամբակին շարիստն եւ զշահնային բամբակի հաւին
արդ ի մերոց կամ յաւարաց ի մեծայ կամ ի փոքանց խա-
փանկ ջանա Եթէ հայրապետացն նզոված է կայնի եւ Յու-
ղայի մասնակից է եւ յիւ հաւատէն ապիպար է յամեն ազգէն
նալլաթ է եւ օրհնալ հող զնա մի՛ ծածկեսցէ կատարիչքն
աւրինին յԱստուծոյ:

Այս արձանագրութիւնը գալիս է Փրկչի 1296
թուին, ճիշտ այն ժամանակները, երբ Օրբելեանը
նկարագրում է էջմիածնի աւեր դրութիւնը:

Աղբուղան էր Շահնշահի թոռն Իվանէի որ-
դին, որ 202 թուին, այսինքն ս. Հռիփսիմէին ա-
րած նուիրարեութիւնից 29 տարի առաջ իւր հայ-
րենի թալինին էլ նուիրարեութիւն է անում (Ալի-
ւան, Այրարատ էր. 141):

Ս. Շողակաթի պարսպի հիւսիս-արեւմտեան
բրդին ազուցուած է մի խաչքար, որի վրայ գը-
րուած է. Շինեցաւ Հնձանեաց մասուռս ի քուին . . . Եւ
Գ. ձ. -ից առաջ գիրը եղծուած է, չի որոշւում Ը.
թէ 2. է. Եթէ Ը. լինի, կը լինի Հայոց Պ. և Գ.
կամ Փրկչի 1354, իսկ եթէ 2. այն ժամանակ Հայոց
Որ. կամ Փրկչի 1154 թ. Դարձեալ այն ժամանակ-
ներին է գալիս՝ երբ էջմիածինը կիսաւեր է կարծ-
ւում:

Ի՞նչպէս կը լինի, որ ճիշտ այն ժամանակ, երբ
ս. Հռիփսիմէի վանքին նուիրարեութիւն է լինում,
և Հնձանեաց մատուռը շինւում, Կաթուղիկէն կամ
էջմիածինը բոլորովին աւերակ լինէր: Տաճարի դրսի
կողմից արձանագրութիւններ չը կան, ներսի կող-
մից 1896—97 թուին հին ծեփերը քանդելիս կղել
են արձանագրութիւններ թէ ոչ—չը գիտենք, այն
ժամանակ բացակայ լինելով վանքից: Եթէ եղի են
և արտադրուած են, հրատարակութիւնը մեծ լոյս
կը սփռի այդ թէութեան վրայ:

Մեր կարծիքով. Կաթուղիկէն կամ էջմիածինը
նախկին պայծառութեան մէջ չէր, բայց բոլորովին
աւերակ էլ չէր 1441 թուին, երբ այնտեղ գումա-
րուեց Վաղարշապատի 2. Ժողովը, ուր որոշուեց որ
դարձեալ Վաղարշապատի Կաթուղիկէն գառնայ
հայրապետանոց և ընտրուեց Կիրակոս Վերապետին:
էջմիածնի բոլորովին ամայի չը լինելու մի ապա-
ցոյցն էլ այն է, որ 1441 թուի Ժողովին մասնակ-
ցում էր և Գարեթի Եղիշեկցու էջմիածինը:

4. Ս. Եջմիածնի վերամուտգութիւնը 1441 թուից յետոյ:

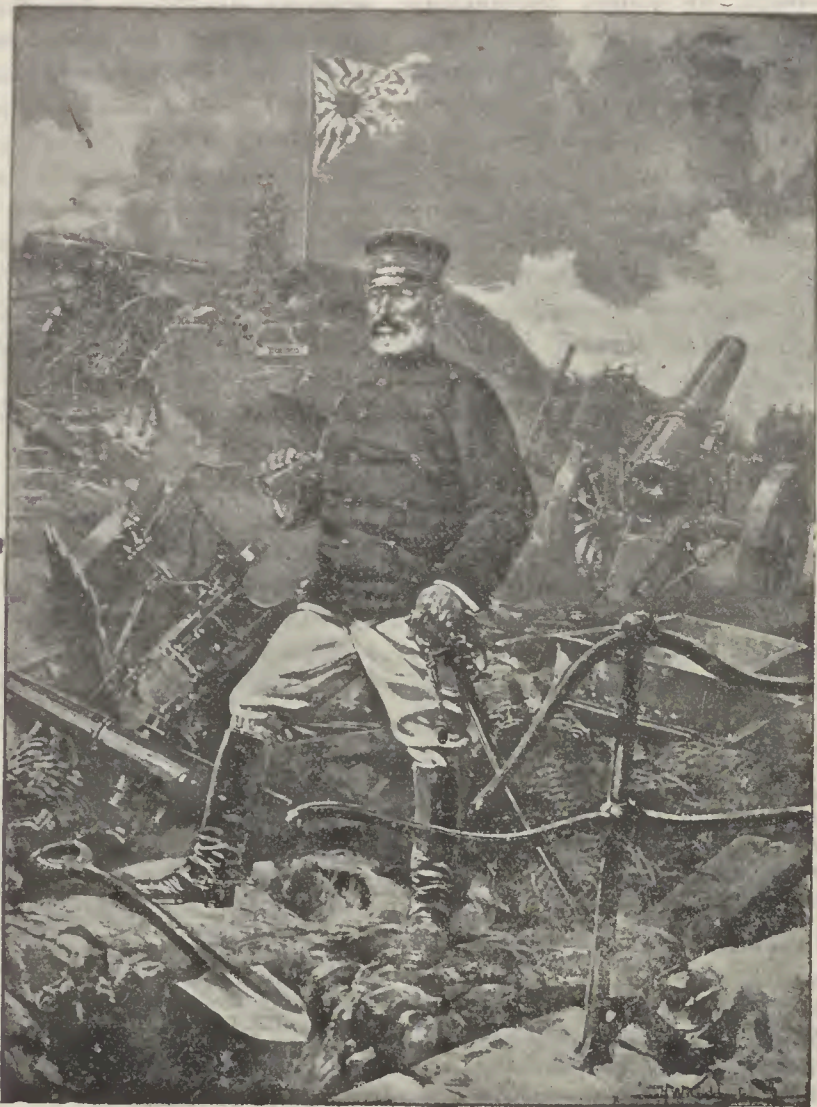
Թէ 1441 թուին հայրապետական Աթոռը տե-
ղափոխուեց նորից էջմիածին, բայց էջմիածնի տա-
ճարի իսկական նորոգութիւնը և վանքի շէնհանալը
սկսւում է Ժէ դարից: Տաճարի հարաւային արեւ-
մտեան որմն տակ, զանգակատան մօտ դրուած է
մի խաչքար, որի վրայ գրուած է.

«Թվ. ՌԾԼ Յակոբ» (երեկ խաչի շինողը)

«Սուրբ նշանա տէրունական լիւր քաւարան
Մելիքսէդ կաթուղիկոսին, որ վերստին նորոգեաց

սուրբ Էջմիածինս»: Այս նորոգութիւնը եթէ թեթև
կարկատան չէ եղել՝ կատարուել է 1609 թուին:

Մովսէս Գ. կաթուղիկոս Սիւնեցին 1629—32 թ.
նորոգում է տաճարի որմերը, տանիքի մի մասը,
վերաշինում է մեծ գմբէթը այն ձևով, ինչպէս որ
կայ այժմ: Տաճարի շուրջը կոտակուած հողակոյտ-
ները մաքրում և միաբանների համար բնակարան-
ներ շինում: Գործի ղեկավարեան համար Մովսէս
կաթուղիկոսը գետից յորդ և վարար ջուր է կապում
վանքի մէջ մի կողմը, և բազմաթիւ մշակներ սկը-
սում են քանդել հողը և ջրին տրոր տալ. ջուրը հո-
ղը տանում է, իսկ քարը մնում է, որ յետոյ շինու-
թեան վրայ են գործադրում: Վանքը շրջապատում
է պարսպով, բուն տաճարի դրսի կողմից, արեւելեան
և արեւմտեան կողմից 45 գաղ հեռաւորութեամբ, իսկ
հիւսիսային և հարաւային կողմից՝ 40 գաղ հեռա-
ւորութեամբ: Տաճարի արեւմտեան կողմը պարսպից
ներս շինում է կաթուղիկոսարան և հիւրերի բնա-
կարան. հարաւային կողմը շինեց սեղանատուն,
փուռ, տնտեսատուն և ցորենի ու այլ նիւթերի ամ-
բար, Հիւսիսային և արեւելեան կողմը շինեց միա-
բանների համար խցեր: Այս բոլոր շինութիւններն
միայն պարիսպները հողից շինուեցին, իսկ միա-
ցածները՝ թրծած աղիւսով, քարով ու կրով: Այս
շինութիւններին ձեռնարկեց Մովսէս կաթուղիկոսը
զեռ կաթուղիկոս չեղած ժամանակ, երբ զեռ լու-
սարարապետ էր հայոց ՌՇԶ և Փրկչի 1627 թուին.
երկու տարի յետոյ՝ 1629 թուին յունվարի 13-ին
օծուեց կաթուղիկոս և 1632 թուին մայիսի 13-ին
վախճանուեց ու թաղուեց Երևանի հասարակաց գե-

Ա. Պոլս-բնուրը պաշարող ճապոնական զինեալ խորհի

ներքին՝ բարոյական անխորտակելի ուժով պայքարող ամենակարգի քաջին անդամ:

Երկնային վարդապետի ճշմարիտ քարոզչի խօսքերը, գերուժ, դիմելու են աննման զեղեցկուհուն, նրա սիրտն ամբողջապէս անձնատուր է լինում նոր գաղափարին, նոր կրօնին, նրա առաջ հասկացողութիւնների և գաղափարների նոր աշխարհ է բացում. իր բերն ու գործերը մի նոր, մինչև այդ ժամանակ նրան անծանօթ լուսով են

փայլում և նա իր հոգու անմեղութեամբ ու բնականից գեղեցկին ուղղուած սրտով ճանաչում է այդ նոր բարին, լուսւմ, ըմբռնում է նոր կեանքի այդ նոր կոչը:

Սանդուխտը խուլ էր այնուհետև հաշտ կտրիճների թախանձանքին, նրա համար նշանակութիւնից զուրկ էր երկնքի կոչն ու ծովի տենչը. նրա փեսան չէր կարող լինել ծովի ու ցամաքի, երկրի ու երկնքի մէջ—գրաւոր սահմանաւոր են,

չափաւոր, իսկ նրա սահմանաւոր հոգին ձգտում էր շարունակ անհունին, անսահմանին: Նրա փեսան պէտք է լինէր ծովն ու ցամաքը, երկիրն ու երկնքն ամբողջով մի անսահման զօրութիւն: Եւ տեսէք, որքան վարպետօրէն, ինչպիսի հմտութեամբ է գծում նահապետն այդ անկողի զօրութեան անհասանելիութիւնը: Ընդհատ է, որ Սանդուխտի փեսան երկրի և երկնքի մէջ չէր կարող լինել,

Բայց կայ մի մեծ քան գերկիր, Լայն քանց ծովուն ծրփան ծիր եւ քան գերկին բարձր անհուն, Պայծառ քանց լոյս արեւուն, Կայ մին անկող թաղաւոր Որում չըկայ չափ սիրտի, Այն, և միայն այն պիտի Փեսայ կուսին Սանդուխտի:

Եւ Սանդուխտը՝ նոր գաղափարի, նոր ճշմարիտ համոզմունքի այդ մտքեւանդ երկրպագուն արդէն Յիսուսի կեանքով էր ապրում: Նրանով շնչում: Նա իր կուսական անարատ հոգով, խորթափանց սրտով՝ ճանաչել էր, որ նոր Աստուծոյ, նոր խօսքի նոր քարոզչը—սիրոյ վարդապետ է և սիրոյ քարոզչի գերին է գաղտնի նա այնուհետև. և այդ անարատ ու սուր սիրոյ առաջ տեղի պիտի տային այնուհետև աշխարհային ամեն տեսակ կապեր ու հակումներ:

Բայց Սանդուխտն ունի գորովագութ ու սիրող հայր, մի այնպիսի ծնող, որ պատրաստ է ամեն բան զո՛ւր բերել իր զաւակի բարօրութեան համար, որ իր միակ երջանկութիւնը Սանդուխտի աչքերին նայելու մէջ է գտնուում: Սանդուխտը, սիրող և գլուխ հայր լինելով հանդերձ, միևնոյն ժամանակ արքայ է, մեծագործ և ամենասուսուտ մի թագաւոր: Նա իր ծնողական ու արքայական բոլոր կարողութիւնները պատրաստ է զո՛ւր Սանդուխտի սիրոյն, միայն թէ Սանդուխտը զուրա չլինէ իր որդիական պարտականութիւններից, միայն թէ նա հեռու կենայ նորեւեղ գաղափարներից: Ծնողական սրտին ու արեւելեան բըռ-

նակալ հոգիներին յատուկ հետևողականութեամբ՝ նա զոգում է այն գաղափարն, որ հեռու չէր, որ պէտք է կատարէր, իրերի անխուսափելի ընթացքին համեմատ:

Ահա նա, հայոց աւանդական թագաւորը, իր արքայական փառքով ու վեհութեամբ, ուժով ու զոռ զօրութեամբ, իր անպարտելի զօրքերով ու գինւորների անթիւ շարքերով, զարմացական ու հարցական նշան դառած միանգամայն դիմում է իր աղջկան.

Սանդուխտ, սիրուն իմ դստրիկ, Ուրանա՛ս զու գըդ հայրիկ, Ուրանա՛ս զուն գԱնահիտ, Պաշտե՛ս դասուած հըրէիդ:

Աչացս լոյս ոսկեթիւ:

Դեռ աչքս արտառնը չէր կաթիլ.

Քեզ համար՝ դո՛ւստր աննման

Դեռ յայտնուի ի վայր գան...

Սանդուխտ, ուղէ՛ ինչ կուզես.

Առաւաղա՛ւ, քեզ տամ ես.

Թէ Հայաստանս է պզտիկ՝

Ձէնքս ու զօրքերս են հերիք:

Թէ հրաման, զուստր իմ աղւոր,

Հայրիկդ ըլլամ քեզ գինւոր.

Անում աղեղս ու երթամ

Բոլոր աշխարհս քեզ որսամ:

Ձխաքա՛նս ուղես թէ գինւոր,

Բռնեմ բերեմ քեզ հաւաք.

Թէ ծովուն մէջն ուղեհաս,

Բիւրեղ կանգնեմ քեզ դարպաս:

Սանդուխտ, բու հայրն բու գերի,

Լուկ ի հըէէդ կաց հեռի.

Լըտէ ինձ՝ դուստր իմաստուն,

Լոյս իմ աչացս արեւուն:

Օտար հաւատք մի պաշտեր,

Քու հօր զխու սև մուգեր.

Սանդուխտ, դստրիկ իմ սիրուն,

Ողորմէ հօրդ աչքերուն:

Դ. Այրուհեան

(Կր շարունակի)

ԿՐԻՍՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ՄԱՐԿՈՒՄ

«Нова Общ.» լրագիրը նոյեմբ. 14-ից սկսած հրատարակում է նոր խմբագրութեամբ, որին զուգն է անցած պ. Քալ. Քալանթարեան:

Հին խմբագրութիւնն իր բաց թողած վերջին համարում, հրաժեշտ տալով իր ընթերցողներին, ասում է.

բեղմնատաւան Յովհաննէս Կոզեւ վարդապետի զերեւանի մօտ (Աւար. պատմ. դր. ԻԴ.)

Մովսէսին յաջորդեց 1633 թուի յունվարի 13-ին Փիլիպպոս կաթողիկոսը, որ մինչև իւր մահը (1655 թ.) աւարտեց Մովսէսի սկսած շինութիւններն ու տաճարի արեւմտեան զոան առաջ զանդակատան հիւքը զրեց ու բարձրացրեց մինչև առաջին կամարը:

Յակովբ Դ. Ձուգալեցին 1655—1680 թ.) աւարտեց զանգրատան շինութիւնը, միջին կամարի տակ մի սեղան հաստատելով ս. Միքայէլ և Գարբիէլ հրեշտակապետների անուամբ, այդ սեղանի վըրայ առաջ տարին երկու անգամ պատարագ էր լինում—մէկ Համբարձմանը և մէկ էլ Հրեշտակապետաց տօնին:

Յակովբ կաթողիկոսը իսկական գեղարուեստաւէր էր: Նրա օրով եկեղեցական շինութեան քանդակագործութիւնը, որի կատարելատիպ կարող է հանդիսանալ Մայր Տաճարի զանդակատունը և ձեռագրերն ու նրանց զարդանկարները, վերին աստիճանի կատարելութեան է հասնում: Գեղագրութեան և զարդանկարների արուեստը յարատեւ է էջմիածնում մինչև Ներսէս Ե. կաթողիկոսը: Տպագրութեան առաջ զարով գեղագրութիւնն ու զարդանկարը մնաց հայրապետական կոնգրակների համար: Կոնգրակալիւր կոչուած վրչութեան արուեստագէտները իրանք էին պատրաստում հարկաւոր թանաքն ու ներկերը: Կոնգրակալիւրների վերջին ներկայացուցիչն էր էջմիածնի միաբան Սահակ եպիսկոպոս Ծաղկարար (ծն. 1788 և վախճ. 1857), որ որդան

կարմիր էլ էր պատրաստում (Ալիշ. Այրարատ, եր. 484.)

Եղիազար Անթափցի (1682—1600 թ.) շինեց տաճարի հիւսիսային և հարաւային կիսաբոլոր թևերի վրայ մի մի սեղան, հիւսիսայինը՝ ս. Ստեփաննոսի անունով՝ եօթն աստիճան բարձր, իսկ հարաւայինը ս. Յովհաննէս Մկրտչի անունով՝ երեք աստիճան բարձր յատակի մակերեսովից: Մի սեղան էլ շինեց մեծ դմբէթի տակ՝ տաճարում, որ էր իջման տեղը, իւր շինած բոլոր սեղանների վրայ էլ չորս սեղանի վրայ փոքրիկ դմբէթ կանգնացրեց՝ հասարակ սրբատաշ քարից:

Այս նորահաստատ սեղանները յետոյ ստանում են որոշ նշանակութիւն:

Իջման սեղանի առաջ եպիսկոպոսացուները նախ քան ձեռնադրուելը կարդում էին իրանց՝ դէպի էջմիածինն ու ընդհանրական հայրապետը հաւատաւրիմ լինելու երդման ուխտը, իսկ ձեռնադրութիւնից յետոյ ս. Իջման սեղանի վրայ առաջին եպիսկոպոսական պատարագն էին մատուցանում իրանց ուխտը նուիրագործելու: Այդ տեղ էին մատուցում մեռելոց օրերի և ս. էջմիածնի երկու տօների պատարագները. ներկայ Հայրապետի օրով ս. Իջման տեղի պատարագը խափանուած է:

Եպիսկոպոսի ձեռնադրութեան ժամանակ կոչման կարգը կատարելիս՝ հայրապետը բաղում է ս. Ստեփաննոսի բնի վրայ, իսկ եկեղեցու ուխտն ու ընծայեալները նրա հանդէպ ս. Յովհաննէս Մկրտչի բնի առաջ են կանգնում: Ս. Յովհաննէս Մկրտչի բնի վրայ ապակեւոր գլորցի մէջ մնում էր ս

Միւռնի կաթան, իսկ այժմ, ներկայ Հայրապետի օրով՝ ոչ:

Եղիազար կաթողիկոսը իւր շինած սեղանների խորանների տանիքի վրայ եկեղեցու հիւսիսային և հարաւային կողմերում կանգնացրեց մի մի գեղեցիկ և նրբաշէն գմբէթ. նոյնպիսի գմբէթ էլ կանգնացրեց աւագ խորանի տանիքին: Թէ նորաշէն գմբէթները սեղանը և թէ եկեղեցու տանիքի ցած տեղերը պատեց պատնէշով, որով եկեղեցու տանիքը զարմեց մի յարմար ապաստանարան տաղատակութիւնների ժամանակ, որոնք յաճախակի տեղի էին ունենում: Եկեղեցու մէջ ս. Ստեփաննոսի բնի առաջ եղած հորն էլ ջուր էր մատակարարում պատուպուրածներին:

Այսպէսով տաճարն արտաբնական ստանում է իւր այժմեան հինգ սրածայր գմբէթաւոր ձեւը և տանիքի ու պատնէշների կազմաւորութիւնը:

1715 թուից սկսւում է տաճարի ներքին իսկական բարեկարգութիւնը: Աստուածատուր կաթողիկոս Համադանցին (1715—1725) այս մասին մեծ երախտիւր ունի: Նա Իջման տեղի հասարակ քարից գմբէթը վերցնում և տեղը կանգնեցնում այժմեան ընտիր մարմարեայ գմբէթը և Արարհամ կաթողիկոսը 1732 թուին Իջման տեղը շրջապատում է գեղանապիւնձ վանդակով: Աւագ սեղանի ճակատը նոյնպէս պատում է մարմարով, որի վրայ նկարել է տալիս Տիրամօր և առաքեալների պատկերները: Ծաղկանկարներով զարդարում է ամբողջ եկեղեցու մէջը, նորոգում է տաճարի չորս մեծ սեղանը:

(Կր շարունակի)

Յուսիկ եպիսկոպոս

բատներին են դատապարտում անգործութեան. այն ինչ սրանք շատ յաջողութեամբ կարող էին կատարել համաշխարհային գործը, եթէ չը լինէր աշխատելու սարսափելի մրցումը, որը հնար է տալիս պարսկաստանցի եկւորին խիլ գործը տեղացի բանուորի ձեռքից:

Փնոք Աստուծոյ, մեր երկիրն այնքան ընդարձակ չէ և ոչ էլ ազդարնակութիւնն այնքան նոսր, որ մեզնում ազատ հողեր լինէին և դրանց մշակութեան համար եկւոր ձեռքերի կարօտութիւն զգացէր. ոչ էլ գործարանական կեանքն է մեզնում այնպիսի լայն ծաւալ ստացել, որ տեղական ոյժերը չը բաւականացնէին նրան...

Ինչո՞ւ ուրեմն մեր սեփական անհլիքը և դրա հետ էլ օգտի մի մեծ մասը մենք տալիս ենք ուրիշներին... Նրանք գալիս են դէպի մեզ և գուցէ այն պատճառով, որ մենք գրկաբաց ընդունում ենք նրանց իրենց խմբաւորներին...

Սակայն համաշխարհային դէպի մեզ մղողը Պարսկաստանի ներքին կառավարչական ուժերն են և նրանք գալիս են դէպի մեզ ոչ թէ իրանց հող չունենալու պատճառով, որով ընդհակառակն գուցէ մեզնից աւելի հարուստ են, այլ ներգելով այն վարչական կարգերից, կամայականութիւններից ու հարստահարութիւններից, որոնք անտանելի են դարձնում նրանց աշխատանքը հայրենիքում: Իսկ այդ թարմ ու գործունեայ ուժերի հեռանալով թէ նրանց երկրի մշակութիւնն է դանդաղում և թէ միւս կողմից գնացողներն էլ շատ բազմաթիւ չեն լինում...

Պարսկաստանը իր գաւառներին պանդխտելու պայմանների մէջ գնելով, դրանից շատ քիչ է օգտւում, իսկ մեզ էլ միայն ֆիսա է պատճառում: Այդ ֆիսան տանելի է լինում քանի դա վերաբերում է փողի, սակայն հարցը միշտ էլ դրանով չէ բաւականանում: Համարենք իբրեւ կեղտոտ ու տգէտ իր հետ բերում է և Պարսկաստանում բուն դրած վարակիչ հիւանդութիւնները, ինչպէս օրինակ այս տարւակ խոլերան...

Կայ կառավարութիւնների մէջ ապրանքի և առևտրի հովանաւորում, աւելի լաւ չէր լինիլ դրան աւելացնել և ամեն մի երկրի բանւորական ձեռքերի հովանաւորում: Եթէ մի երկրի ազգաբնակչութիւն կարող է բաւականութիւն տալ նրա բանւորական պահանջին, ինչո՞ւ թոյլ տալ, որ օտար երկրներից դան անկոչ մարդիկ և դուրս մղելով տեղացիներին գործերի միջից, ձգեն նրանց կեանքն աւելի ծանր պայմանների մէջ:

Մեր բանւորները մեզ բաւական են: Պարսկաստանը ինքը պիտի գործ ստեղծէ իր ժողովրդի համար. այդ թէ մեր և թէ առաւելապէս նրա օգուտն է:

—Եւն

Ռազու, 10 նոյեմբ.

Գրեթէ մի ամբողջ ամիս է (սեզոնը սկսած օրից), որ հայ դրամատիկ խումբը ազգայնորէում է հասարակութեան աֆիշներին մէջ, թէ պատրաստուում են մի շարք նոր պիեսներ, ի թիւս նրանց և Եղիշէ Ժ. Վ. Մուրադեանի հեղինակութիւնը «Ալեքսանդրի դաստիարակ» վերնադրով—դրամա 5 գործողութեան:

Թեմա, պարսկահայոց կեանքից: Բնական է, ուրեմն, կարծել, որ հասարակութիւնը անհամբեր սպասում էր այդ ներկայացման, իբրեւ մի նորութեան՝ հայ բեմի ինքնուրույն գերաւորների ազգատիկ ընկերակցութեան մէջ: Ամսի 9-ին իրօք որ մեծ հասարակութիւն էր եկել թատրոն խոտաղած նորութիւնը տեսնելու: Տեսանք, տեսանք վերջապէս: Լեռը մուկ էր ծնել: Հայր Մուրադեան, առանց տարուբերելու, գրէի մի հարածով հրապարակ է հանում պարսկահայոց, աւելի ճիշտ կըլինէր ասել՝ միայն թուրքի հայ մի քանի ջոջերի, մի երկու կօշկակարների և մի երեք ընկած, այրի երիտասարդ կանանց կատարած քառանկի արարքները. հատ ու կտոր անձնաւորութիւններ, որոնք տիպ կամ տիպար լինելուց այնքան են հեռու, որքան երկիրը երկրից: Եթէ մի րոպէ հաւատալու լինինք հայր Մուրադեանին և ընդունենք, որ նրա դուրս բերած անմատուցութիւնները տիպեր են (այսինքն՝ որ եւ է հասարակութեան մէջ ընդհանրացած արարքների կամ արժանատիւների ներկայացուցիչներ են), այն ժամանակ, համարձակ կարող ենք ասել, մեզանից ոչ մէկը, որ գործարարութիւն է ունեցել ներկայ դէպքում տեսնել այդ հեռոններին բեմի վրայ և կարողացել է որոշ չափով գուցէ և հաճոյք զգալ, ոչնչով չէ տարբերում հեղինակի հանդէս դրած հերոսներից, որոնք հեռոններ չեն՝ բառիս բուն նշանակութեամբ, այլ՝ սոսկ անհատներ, օժտւած զգրելի յատկութիւններով: Միթէ, միթէ, հարցնում ենք հայր հեղինակից, պարսկահայերը, ընդհանուր առմամբ, այնպիսի բարոյական հրէշներ են, որպիսիք դրած է հասարակութեան առաջ. միթէ այդ վտարանդի ժողովրդի մէջ ոչ մի լուսաւոր կէտ չըկար, որի վրայ կարողանար կանգ առնել ձեր ուշադրութիւնը, լուսաւոր ուշադրութիւնը:

Ի՞նչը ստիպեց ձեզ նկարագրել մանրամասնօրէն հայ Ջմրուխտ-խանումի բնակարանը, շքեղ կահաւորւած դահլիճը, զանազան ել ու մուտքով, հանդէս գնել այնտեղ հայ մի երկու ջոջերի—կարապետ աղային և Պետրոս աղային և երեք ընկած կանանց ու ստիպել նրանց կատարել հասարակութեան առաջ իրանց զգրելի առ ու ծախսը... Ի՞նչը ստիպեց ձեզ կօշկակար, աղնիւ արհեստաւոր Գրիգորի գեղեցիկ կնոջ—Մարիամին գլորել դօրով կարապետ խանի ճանկը... տընելով ապացուցանել, որ դա տիպ է: Հասկանալի կըլինէր այդ, եթէ ձեր լուսաւոր հայեացքը դարձնէր այն միջավայրի վրայ, որտեղ պարզ կերպով, լուսանկարչական ճշտութեամբ դուրս բերւած լինէին այն տնտեսական, մտաւոր, բարոյական, նիւթական և կենսական ծանրակշիւ պայմանները, որոնք միայն և միայն կարող են ծնեցնել այնպիսի հրէշաւոր թուլամորթներ, ազդող հասարակութեան կամ նոյն միջավայրի ինն տասներորդ մասին. ուրիշ խօսքերով, ժահահոտ վէրքեր, որոնցով պատած է մի հասարակութեան, մի միջավայրի մարմին ստաւարազոյն մասը...:

Ոչ մի միջիմարական կողմ չունի պիեսը. միանգամայն դուրս է որ և է գրական արժանիքից, որ և է բնական արժանիքից. չըկայ գեղարվեստ նրա մէջ: Միանգամ ընդմիշտ կարելի է

դուրս ձգել հայ բեմից, որը դրանով ոչինչ չի կորցնիլ. հայ դերասաններին էլ կըլինէր իրենք, որ սոսկ նիւթական չըղեկավարւեն... Հասարակութեան բարոյական զգացմունքները վտանգի ենթարկելը չէ ձեր գործունէութիւնը, յարգելի պարոններ. դուր շատ աւելի բարձր միասիւս ունէր կատարելու, այլապէս մենք էլ, մի օր, իրաւունք կունենանք երես դարձնել ձեզանից:

Հասարակութիւնը շատ զգուհ հեռացաւ թատրոնից: Պիեսի բովանդակութեան վրայ մենք կանգ չինք առնում, չարմէ. խաղի մասին նոյնպէս. այս մի քանի տողերն էլ հետեանք են մեր ստացած ծանր տպաւորութեան:

Աւետարանի

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Սիւնդի օրագրութիւններից

1889 թվ. մարտի 11-ին հրատարակած Բարձրագոյն հրամանով կարգադրւած է հետեւելու. «Հին և հոյակապ կերտածների նորոգութիւնը կատարուած է կայսերական հրապարակային ինկերութեան և գեղարվեստից ձեռնարկի համաձայնութիւնից յետոյ: Ուստի և հին տաճարների կամ եկեղեցական շէնքերի ներքին և արտաքին նորոգութիւնից առաջ նախ պէտք է տանալ կայսեր. հնագիտական ընկերութեան և գեղարվեստից ձեռնարկի հաւանութիւնը և սպա մատուցանել նորոգութեան յատկագիծն էր հատուտութիւն: Հրամայեցին, ներքին դրածոց նախարարի յիշեալ գրութիւնն ընդունելի է հրահանգութիւն:

—Նոյն թվ. սինդը լսեց պ. պրօկուրորի ճ. 279 առաջարկութիւնը Գանձասարի վանքի բարանքի կապալով տալու մասին, որով ինչպէս էր փոխել Ղարաբաղի հայոց կոնսիստորիայի 1900 թվ. ապրիլի 12-ին կայացրած օրագրից. կարճել Նիկողայոս վարդապետի ձեռքով Գանձասարի կալածոց կառավարութեան մասին Ղարաբաղի կոնսիստորիայի յարուցած գործը, որովհետեւ Նիկողայոս վարդապետը Գանձասարի վանոց վանահայր չէ, իսկ նրա՝ Աբրահամ բէկ Ջալալեանցի հետ 1903 թվ. ապրիլի 8-ին դրած դաշնագիրը բարանքները չորս տարի ժամանակաւ նրան տարեկան 400 ռուբլու տալու մասին՝ անվաւեր ճանաչել, որովհետեւ նա այդ արել է առանց հոգեւոր բարձրագոյն իշխանութեան տնօրէնութեան և այս վճիռ մասին տեղեկագրել Ղարաբաղի հայոց կոնսիստորիային:

—Նոյն թվ. սինդը լսեց Գանձակի պ. նահանգապետի և Կարսի զինուորական նահանգապետի գրութիւնները, որոնցով նրանք պահանջել էին ցուցակ յիշեալ նահանգներում եղած հոգեւոր պաշտօնեաների—վանահայրերի, գործակալների, ծխատէր քահանաների, սարկաւազների և եկեղեցու սպասարարների, նաեւ Շամախու կոնսիստորիայի յայտարարութիւնը մայիսի 15-ից ճ. 746 նոյն ինչերի համար Շամախու գաւառապետից ստացած գրութեան առթիւ և տ. պրօկուրորի առաջարկութիւնը այդ ինչերի մասին և որպէս պատելի ա) Երևանի թեմական կոնսիստորիային՝ տալ պատշաճ տեղեկութիւններ Կարսի նահանգի հոգեւոր պաշտօնէից մասին. բ) Տփլիսի կոնսիստորիային, որ ուղարկի Գանձակի պ. նահանգապետին ինչպէս տեղեկութիւններ և գ) Շամախու կոնսիստորիային՝ կատարել Շամախու գաւառապետի գրութիւնը և տալ յիշեալ գաւառի հոգեւոր պաշտօնէից ցուցակը և այս վճիռը ծանուցանել որոնց պէտքն է:

—Նոյն թվ. սինդը մերժեց Երևանի փոխ թեմականի ինչիցը առաջնորդարանի նորոգութեան մասին, որի համար պահանջոււ էր 600—800 ռուբլի:

—Նոյն թվ. սինդը հրամայեց Տփլիսի կոնսիստորիային կենսաթոշակ տալ Կորն գիւղի երեցուհի Վարսենիկ Զօբիւգեանցին և իր որբերին թեմի վիճակային արգիւնքի ամսական 25 ռուբլի, այն է տարին 300 ռուբ. մինչև երիցուհու մահը և մինչև որբերի ամուսնութիւնը:

—Նոյն թվ. սինդը նորին պայծառափայլութիւն տ. կառավարչապետի հաճութեամբ թոյլ տեղ երևանի կոնսիստորիային ընդունել Կարսի վիճակի Շաքի գիւղի բնակչուհի

բերդուհի Գիւլիկար Ռազո-Իրգա օգլու դստերը մկրտութեամբ Հայաստանեայց եկեղեցու ծոցը:

—Նոյն թվ. սինդը լսեց Միսրով քահանայ Միկեայի գործը, որ պահանջում էր սինդից 700 ռուբլի, իր թեմական տնտեսութեան ժամանակից մնացած 1333 ռ. 33 կոպ. ոտնի տեղ, վճեց գործը տալ դատաստանական մասը բնեւելու, որպէս զի տրի ի դատ մարմնաւոր իշխանութեան, համարելով նրա յայտարարութիւնը ճ. 56 զրպարտութիւն և միանգամայն անպատարեր սինդի համար:

—Նոյն թվ. սինդը լսեց Ղարաբաղի թեմի կոնսիստորիայի ծառայողների գործը և որոշեց յանձնել դատաստանի Գանձակի նահանգապետի պրօկուրորի միջնորդութեամբ կոնսիստորիայի այն ժամանակաւ իշխանութեամբ Սահակ վարդապետ Բաղդասարեանին պատ. օրինաց 338 և 341 յօդածներին հիման վրայ. անդամներ՝ Կարապետ քահանայ Տէր Գանդեկանցին 338, 341 և 1441 յօդածից համաձայն, Աղեքսանդր քահանայ Բաղդասարեանին նոյնպէս 338 և 341. Գարեգին քահանայ Յովհաննիսեանին նոյն յօդածների համաձայն, Մեսրոպ քահանայ Ապրեսեանին 1441 յօդ. կոնսիստորիայի ծառայողներից՝ առնական Միքայիլ Տէր Սարգսեանին նոյն օրինաց 354 յօդ. կարգապահի պաշտօնակատար Յովսէփ Միլիք Շահնապարեանին 354 և 373 յօդ. համաձայն, Գիւրամպաճ Անանիա Տէր Գանդեկանցին 354 և 1441 յօդածից համաձայն, նախկին գիւրամպաճ Թէոս Տէր Յովհաննիսեանին նոյն օրինաց 354 յօդ., Հայրապետ քահանայ տէր Ստեփանեանին 362 յօդ. և ինչպիստեւ Ղարաբաղի Կոնսիստորիային մի ամսաւ ընթացքում իսպառ արձակել թէ անդամներին և թէ ծառայողներին իրենց պաշտօնից և նրանց տեղ հրաւիրել ուրիշ բարեփոխ ձեռնարկ և հետեանքի մասին յայտնել սինդին:

—Որովհետեւ Բարձրագոյն հրամանաւ թոյլատրեց Նովորոսիսկ քաղաքում հայոց եկեղեցու շինութիւնը, այդ պատճառով սինդը օգոստոսի 25-ին հրամայեց Աստրախանի կոնսիստորիային ձեռնարկել եկեղեցու շինութեան նովորոսիսկ քաղաքի կողմից յատկացրած հողի վրայ: (Աւտարա)

Գեղարվեստական ֆոնիկ

Անցեալ կիրակի օրանից Թիֆլիսում բացւած է փառքի տաճարում Գեղարվեստ խախտուող Կով. րնկ. պարբերական XIV պատկերասրահները: Իցոյց դրած գործերի մէջ չը կան աչքի զարնող նշանաւոր երկեր:

—Տոյտոյի Յարութիւն նշանաւոր վէպից շինւած է պիէս Կասիւս Մաւլով անունով, որ վէպի հերոսներն են, և ամսոյս 30-ին ներկայացուցու է Թիֆլիսում Արտիստիկ. ընկ. թատրոնում:

Ժամանակագրութիւն

—Անցեալ կիրակի, Մայր-Թագուհի Կայսրուհի Մարիա Յեղորդովայի ծննդեան տարեդարձին քաղաքի բոլոր դաւանութիւնների պատկանեալ տաճարներում և աղօթատեղիներում հանդիսաւոր մաղթանքներ կատարեցին, արեւատութիւն հայացելով Կայսերական Ընտանիքի համար: Վանքի մայր տաճարում այդ օրը պատարագիչը թեմիս սրբազան առաջնորդն էր:

—Երեքշաբթի, հոկտ. 17-ին, գիշերայ գնացքով քաղաքս ժամանեց երկրիս կառավարչապետի նորահաստատ օգնական գեներալ-լէյտենանտ Ե. Գ. Մալամա: Նորին գերազանցութեանը երկաթուղու կայարանում դիմաւորեցին երկրիս բարձր աստիճանաւորները: Գեներալ-լէյտենանտ Ե. Գ. Մալամա արդէս ստանձնել է երկրիս կառավարութիւնը և վայելում է այն բոլոր լիազօրութիւնները, որ ունէր ինֆանտերիայի գեներալ Ա. Ա. Յրէկէ: որը հետեւալ օրը մեկնեց քաղաքից:

—Այս օրերս Թիֆլիսի վրայով մեկնեց Պետերբուրգ պալատից շահի կողմից ուղարկւած արտակարգ մի գեսպանութիւն ուսուց Կայ-

ներական Տան Գահաժառանգի ծնունդը շնորհաւորելու համար: Գեղարարական գլուխ է անցած Կ. Պոլսի պարսից դեսպան Միլլա-թիպա-խանը:

—Նոյեմբ. 24-ին Գահաժառանգը բացուեւ է Կովկասի գլխավորական-ընթացքին դատարանի ժամանակաւոր բաժանմունքի նիստը բնակելու համար Գահաժառանգի փոխ-նահանգապետ Ան-դրէկի սպանման գործը: Մեղադրուեւ են Երեւանի Գրիգոր Լուկասեան և Սիմէօն ու Յովհաննէս Փարաշեանները: Կանչուած է 80-ից աւելի վկայ: Մեղադրեալներին պաշտպանուեւ են երկ. հաւ. Մուրաւեօվ (Մուկվայից) և Պոմմեն-տովսկի (Թիֆլիսից):

—Պոստ-հետազոտանքի դիմաւոր վարչութիւնը կարգադրել է, որ Թիֆլիսում հե-ռադրով արեւած դրամական փոխադրութիւն-ները մինչև 500 ր. ստացողներին տուելու տար-ւեն պոստային ցրիչներէ ձեռքով, իսկ 500 րուրուց աւելի գումարները—յատուկ նշա-նակուած պաշտօնեաների ձեռքով: Սակայն փոխադրած գումարները տուելու հասցնելու ամսաթիւ նրանց միայն, որոնք ապրում են գլխավոր փողոցներում, որովհետեւ մեծ գու-մարներով խուլ փողոցներով չընթացելը վտանգաւոր է ճանաչուած:

—Աւստրիայի մէջ կարգուեւ ենք. «Մեր միաբաններէ շնորհ. Սմբատ սար-կաւազը, որ ուսանում էր Պետերբուրգի հա-մալսարանի արեւելեան լեզուաց բաժնում, սոյն մայիսին աւարտեց իր դասընթացը ու պե-տական ընդունութիւն տալուց յետոյ արժանա-ցաւ առաջին կարգի դիպլոմի:

«Շնորհ. սարկաւազը իր ուսանողութեան ընթացքում Պետերբուրգի համալսարանի յանձնարարութեամբ կազմել է Նոր-Ջուղայի հայոց ձեռագիրների ցուցակը. որոնց թիւը հասնում է մօտ 600-ի. իսկ այս ամառ կազ-մել է Նախավկայի գրչադիւրների ցուցակը: Բացի սրանից Պետերբուրգի Աղէքսանդր Եր-րորդի թանգարանի յանձնարարութեամբ կազ-մել է Նոր-Ջուղայի հայոց և Սպասկանի պար-սիկների ազգագրական ժողովածուն ու Գահա-ժառանգի նահանգի ազգագրութիւնը, որը դեռ շարունակում է: Անցեալ տարի ստուգել և ժողովել է Դաղան գաւառի հին արձանա-գրութիւնները:

—Անդրկովկասեան երկաթուղիների կա-ռավարչի կարգադրութեամբ, մարդատար գնացքների 11 կարգի բոլոր վագոնները Բա-զու, Երևան, Թիֆլիս և Բաթում հասնելուց յետոյ պէտք է աղտոնաւորութեան ենթարկւեն, խորհրդի ստանդարտներով համար:

—Нов. Одоз. նախկին դեկավար իշխան Գեորգ Թումանեանի և իր լծակից Վասիլ ու Կոստանդին եղբայրներին մի սուար խումբ անդադրել է առաջիկայ շարքով, ամառը 27-ին Արտիստիկ. ընկ. սրահում յարգանքներ մա-տուցանել և պատել նրանց մի ընթերցումով:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԶԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առաջիկայ տարւայ յուն. 1-ից Ալէք-սանդրիայում (Եղիպտոս) հրատարակե-լու է հայերէն եռամսեայ մի նոր հան-դէս «Առողջապահութիւն» անունով կար. Գալֆայեանի խմբադրութեամբ: Հանդէսը լինելու է գիտական-բժշկա-կան և փորձնական-հոգեբանական:

—Ներքին գործերի մինիստրը առա-ջին նախագիտութիւնն է յայտնել «Нрав» լրագրին իր վնասակար ուղ-ղութեան համար:

—Արգելուած է Պետերբուրգում նոր լոյս տեսնող «Наша Жизнь» լրագրի հատով վաճառուելը:

Գլխաւորական տնտեսական

(Մեր թղթակիցներից)

Մեծահաւ. 8 նոյեմ. —Ահա մի տարի է, որ Երևանում գոյութիւն ունի մի վերին աստի-ճանի օգտաւէտ հիմնարկութիւն. դա «Մեծ-սանի արեւմտաւորական և մասն առեւ-տրական փոխառու-խնայարկական ընկի-ւորութիւն» է, որի նպատակն է շին անդամնե-րին միջոց տալ՝ ա. իրենց տնտեսական կա-րիքները հոգալու համար մատչելի պայման-

ներով փոխառութիւն ստանալ, բ. խնայո-ղութիւնները շահեցնել և դ. տնտեսական կարիքների համար հարկաւոր իրեր գնելու և իրենց աշխատութեան արդիւնքները վաճա-ռելու համար օգտուել ընկերութեան միջնոր-դութիւնից:

Այդ ընկերութեան հիմնաւոր համար ա-մենամեծ աշխատութիւն գործ էր զբիւ պ. Միլլախան Տէր-Մարտիրոսեան, որը և ընտր-ւել էր վարչութեան նախագահ և մեծ եռան-դով ու յաջողութեամբ առաջ էր տանում գործը: Սակայն սրանից մի ամիս առաջ ստիպուած լինելով հեռանալ քաղաքիցս անո-րոշ ժամանակով, ինչպէս լուեւ ենք, խնդրել էր խորհրդին իրան արձակուրդ տալ երկու ամսով, իսկ այս վերջին ինչ ինչ պատճառա-բանութեամբ մերժել էր և անմիջապէս նշա-նակել ամսոյ 7-ին արտակարգ ժողով, ուր ի միջի այլ. հարցերի նշանակուած էր և վար-չութեան երեք անդամի ընտրութիւն (որովհ-հետեւ երկու անգամ ևս հրաժարել էին), նոյնպէս և խորհրդի մի անդամի ընտրութիւն:

Ժողովը կայացաւ քաղ. խորհրդարանի դահլիճում պ. Գ. Տէր-Պաշտօնեանի նախա-գահութեամբ. 500 անդամներից ներկայ էին 270-ը (կանոնադրութեամբ անդամների 1/5 թիւն է պահանջուում): Դրանց 9 սուսփոր վարչութեան անդամների թիւնակոնների հա-մար և 4 սուսփ խորհրդի: Ամենաշատ քէներ ստացան պ. պ. Ամբակուտ Ամանասեան (136 սպ. 38 սև), Մեհապո Անանիկեան (129 սպ. 39 սև) և Գ. Ալոյեան (103 սպ. 66 սև) իրեր վարչութեան անդամներ, իսկ պ. Աւետիս Տէր-Աւետիսեան (105 սպ. 60 սև) իրեր խորհրդի անդամ:

Մեծահաւ. 15 նոյեմ. —Ինչպէս որ պէտք էր սպասել, խորհրան մեզ ևս հասաւ և հաւ. 10-րդ օրն է, որ գոհեր է տանում, սկզբներում բաւականին շատ, իսկ այժմ, ինչպէս ասում են, նւազել է: Դրան նպաստում են քաղաքի ցեխը, Կեղտոտ ջուրը և խոնաւ, վատ եղա-նակը: Քաղաքը բաժանուած է 3 սանիտարա-կան մասերի և յանձնուած երեք բժշկների ի-րանց օգնականներով: Զոհեր տալիս են միայն թուրքերն ու հայերը, իսկ ռուսները չնորհիւ աւելի մաքրութեան և առողջապահ-կան լաւ պայմանների անվաւ են: Անտոյ 12-ին թուրքերը թափուր կատարեցին մատաղ-ներով: Երեկ էլ հայերը Սեանից բերին ս. Նշանի մատուցքը: Զոհեր տալիս են քաղաքիս առաւելապէս խեղճ դասակարգը. ամենքի խօ-սակցութեան միակ առարկան խորհուրդն է:

Սիմֆերոպոլ, 8 նոյեմբ. —Ամսիս 7-ին կայացած պատգամաւորաց ժողովի նիստում յարուցուած հետաքրքիր և կարեւոր խնդիրնե-րից մէկն այն էր, թէ իրաւունք ունի՞նա ար-դեօք տաճկահայաստանի հայերը տեղիս ծխական ընդ. ժողովին մասնակցելու, թէ՞ ո՛չ: Ի նկա-տի ունենալով, որ այդ լուրջ հարցին բաւա-րար լուծում տալու համար անհրաժեշտ են որոշ նիւթեր և տեղեկութիւններ, ժողովը յանձնարարեց իր միջից ընտրած յանձնաժո-ղովին ձեռք բերել անհրաժեշտ տեղեկութիւն-ներ տաճկահայաստանի հայերի այլ տեղերում ունեցած դրութեան և իրաւունքների մասին և արդիւնքը գեղեցիկորէն ժողովին:

Ի միջի այլոց, ժողովը որոշեց մեր աւազ քահանայի «Երևանում» գործաւնութեան, առթիւ ուղիւ մատուցանել հասարակութեան կողմից: Մէկ-երկու տարի առաջ էլ նոյն քահանային, նրա 25-ամեայ գործունէութեան առթիւ, դարձեալ ուղերձ էր մատուցել, հան-դերձ նիւթական ներառութիւններով (ի դէպ է յիշել, որ տէր հայրը նիւթապէս լաւ ապահովուած է): Հիմա ինքն ըստ ինքեան հարց է ծակում, արդեօք յիշեալ քահանայի ո՞ր արժանաւորութիւնների, ինչպիսի գոր-ծունէութեան համար են այդ «խաբի» «ճա-նակարարութեան», ուղերձները: Քանի՞ գրօշի օգուտ է ստացել մեր հասարակութիւնը յիշեալ քահանայից, էլ չենք ասում անթիւ վնասները: Մինչև ե՞րբ քնած պիտի մնայ մեր հասարակութիւնը և, առանց մտածելու, առանց իրան հաշիւ տալու, քննատ աչքերով ստորադրել այդպիսի ուղերձներ, ի իրաւոյս և քաջակերտութեան այդպիսի գործիչների, նը-րանց ազգօգուտ գործունէութեան յարաճու-եանդով շարունակելուն:

Գրանգրալիս

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՍՈՒՐՉԱՆԴԱԿ

—Նոյեմ. 30-ին Պետերբուրգի դա-տական պալատում քննուելու է ներքին գործերի մինիստր Պլեէի սպանման գործը: Մեղադրուեւ են երկու հոգի՝ Սիկորսկի և Սազոնով:

—Մի քանի քաղաքագլուխներ խնդ-րամատոյց են եղել ներքին գործերի մինիստր իշխան Սվետոպոլկ-Միրս-կուն, որ քաղաքագլուխների համա-ժողով գումարել:

—Ռուսիայում գտնուած գեղարվես-տական բոլոր ընկերութիւնները վճռել են միանալ փոխադարձ օգնութեան հիմունքներով:

—Լուսաւորութեան մինիստրը թոյլ է տւել նորից ընդունել վարչաւի հա-մալսարանից արձակուած 111 ուսա-նողի:

—Ծայրագոյն Արեւելքի փոխարքայ Ալէքսէնը նշանակուած է պետական խորհրդի և մինիստրների մասնաժո-ղովի անդամ:

—Պետերբուրգի կանանց բարձրա-գոյն դասընթացների պրոֆեսորների մէջ միտք է յղացել այդ դասընթաց-ներին կից հիմնել իրաւաբանական յատուկ մասնաճիւղ:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

(Հեղագիրներ «Ռուս. Գործակ.»)

13—20 նոյեմբրի

Բերլին. —Ծովային մինիստրութեան 1905 թի նախահաշուով յատկացուած է 70.070,000 մարկ նաւեր շինելու հա-մար:

Մուկոլն. —Կայսրուհու հրամանը կատարելու համար Հուանհէ գաւառի փոխարքան շտապեց եւրոպական հա-մադրեան ձեռք բերել իր զորքերի համար և կտրել տեղ գիւղերների մագերի հիւսերը: Այս բանը դժգոհու-թիւն է յարուցել:

Լոնդոն. —Քարուղի ստացուած տե-ղեկութիւններից երկուսն է, որ էմիրը սահմանի վրայ գտնուած տեղերի նա-հանգապետներին առաջարկել է աշա-լուրը լինել. նա աւելացնում է սահմա-նապահ զորքերի թիւը և 20,000 հո-գուց բաղկացած օժանդակ զօրք է ուղարկում Հերաթ:

Պարիզ. —Գերմ. ազ. Ստեփանէլին պատուաւոր թուր մատուցանելու հա-մար «Էլիս դը-Պարի» լրագրը հան-գանակել է 15,000 ֆր.:

Վեներա. —Ռուսաց գեւապան գրաֆ Կապիտանը վախճանելու կախաճից:

Սիւնիս. —Պրինց Յիրզիլիս Հոհեն-ցոլերնը վախճանուց:

ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարագրութեան մէջ ստացել են հետե-ւեալ նորագոյն հրատարակութիւնները՝ Վրաց նրոս. ընկ-ից «Ճնորիս Փուրցելի» լրագրի հրատ. Ղազարէի երկերի լրակատար ժողո-վածու հեղինակի շատ անդ պատկերով, 1204 մեծաղիւր եր., մաքուր տպագրութիւն նոյն ընկ. տպարանի: Լազուրեան նմանակից՝ Լւմի-նեան ազգագրական ժողովածու և. հա-տու, Հայ Երգական վէպ, հաւաքեց Ս. Հայ-կունի (բազմաթիւ քրդական երգերով և 13 քրդական եղանակներով, ձայնագր. Հ. Կամի-աստ վարդապետի), 308 մեծաղիւր. եր. և 12 եր. նոտաներ, գինը 1 ր. 50 կ. տպ. ս. էջ-միաձայն Մայր Աթոռի Գրադարանի ճեղ-կագիր Մանասաւրեան վարժարանի, պաշ-տօնական հրատ. ազգ. պատրիարքարանի Կ.

Պոլսոյ, 90 մեծաղիւր. եր. ցուցակներով և Սանասարեանի ու իր վարժարանի պատկեր-ներով Կ. Պոլիս, տպ. Տէր-Ներսէսեան: Գ. Ալլուան «Հայոց նախնական պոե-տիկ»-ը բաւ Մամլէնի, 65 էր. Վաղարշա-պատ, տպ. Մայր Աթոռոյ Ս. էջմիածնի, գինը 25 կ., Ասրաբէ՝ Մեկերի ժողովածուի վեցե-րորդ հ. (Հարսպոստ, արտատպ. Քարազիկ և Անկուս) 323 էր. Քարազիկ, Արտապատ-կանի թիւ. տպ., գինը 1 ր., Սէյան՝ Ան-կուս, հայկ. աւանդ. արտատպ. Աղբիւրից, 70 էր. Ալէքսանդրօպոլ, տպ. Յ. Արեւանի, գինը 20 կ.: Գաբրիէլ Սանդուկեան՝ Խարա-րապ, կատակերգ. 4 արար. և 6 պատկ. երկը. տպագր. ուղղած. 160 էր. մաքուր տպագր. և շքեղ թուղթ. Թիֆլիս, տպ. Մ. Մարտիրո-սեանցի. գինը 50 կ., Յարութիւն Թումանեան՝ Արաւազի երկարոյ, պատմ. ֆէլէրա 4 պատկ., 80 էր. Թիֆլիս, տպ. Քաւարէրա-ձէի, գինը 30 կ., Յարսիկ Մարտիրոս Ս. էջմիածնոյ 1600-ամեակի առիթով. Ա. Հայ-րապետական Աթոռի մասին համառօտ տեսութիւն, Բ.) Փարսի Սիւրեանի Սոյո խորհրդի տա. Փիլիպպոս Էջմիածնի Խորհրդի տա. (արտատպ. Արտաւազից), 88 մեծաղիւր. եր. Վաղարշապատ, տպ. Մայր Աթոռոյ ս. էջմիածնի, գինը 30 կ.: Գրիգոր Խաչատրեան՝ Պոսիկ Մեհր (գիւցազներգ. պատմ. պօէմ.) Սամալ ժողով յուշիկներից, 31 էր. հրատ. Լ. Մարտիրոսեանի, Բաթում, տպ. Ն. Պ. Գուրմու, գինը 25 կ., Տեղեկա-գիր և հաւաքուց Քարազիկի Հայոցեանց Բարեգործ. Միացեալ ընկ. 1903—1904 ր. ուսումն. օրացնի, Քարազիկ, Արաւազ, հայոց թիւ. տպ. Ն. Պոլիսեան՝ Լայս գրպանի պատկերազարդ օրացոյց ընդարձակ յաւել-ւածով, 302 էր. գինը 20 կ. Թիֆլիս տպ. Հեմմա:

Պ Ա Տ Ե Բ Ա Ձ Մ Ը

(Հեղագիրներ «Ռուս. Գործ.»)

13—20 նոյեմբրի

Շանհայ. —Վերջերս տեղական ճապո-նական հիւպատոսի միջոցով թոյլտուութիւն էր ինչորեւ մի նաւով Պորտ-Արտուր ու-ղարկել զեզորայք և վերադառնալու գործիչ-ներ, երեկ հիւպատոսը հաղորդեց, որ ճապ. զին. իշխանութիւնները չեն կարող այդ թոյլ տալ և, եթէ անհրաժեշտ լինի, ճապոնացիներն իրենք կուղարկեն զեզորայք:

Չիճու. —Բռնուած է ուստիսի պաշարե-ղնով բռնուած մի շոգենաւ, որը փորձում էր անցնել Պորտ-Արտուր:

Տոկիո. —Սահմանադրականները և առա-ջադիմականները, որոնք գերակշիռ մեծամաս-նութիւն են կազմում պատգամաւորների ժո-ղովում, նոյեմբ. 14-ին ժողովներ ունեցան: Միաձայն ընդունեցան միանման որոշում-ներ, որոնցով անհկուն վճարակաւորութիւն է յայտնուած պատերազմը վարել մինչև վերջը՝ ինչ էլ որ նստելու լինի: Կառավարութեան ֆինանսական ծրագրերի ընդունումը գրեթէ ապահովուած է:

Ռուսիոյ գաւառ. —Գիւսանգիտական շար-ջաններում ամենքին յայտնի է, որ ռուսաց և ճապոնական կառավարութիւնները մրցում են իրար հետ աշխատելով ամերիկեան նա-ւաշինարաններում ձեռք բերել ջրատոյդ նա-ւակներ և ակամաւոր կարծում են, որ եր-կու պետութիւններն էլ լուրջապէս համամիտ են այդ բանում:

Օդեսա. —Մանջուրեան երրորդ զօրա-բանակի հրամանատար բարոն Կաուլբարը նոյեմբ. 15-ին մեկնեց Մոսկու:

Չիճու. —Կուրսկի տեղի ձեռք է բերել իր համար 20 ձիւ ոյժ ունեցող մի նոր ավտոմոբիլ, որով կարողանում է մեծ արա-գութեամբ անցնել զօրքերի բռնած տեղերը, որոնք տարածուած են 25 մղոն երկայնու-թեամբ:

Տոկիո. —«Ճնորալ Նիւզ»-ը հաղորդում է, որ Պորտ-Արտուրը պաշարող զօրաբանա-կը գրաւել է 203 մետր բարձրութեան վրայ գտնուած բոլոր բերդերը: Քարձակումը գործ-ւել է մոթն ընկնելիս, որի ժամանակ բոլոր ամրութիւնները վերցւել են բերդապահ զօր-քի կատարի զինադրութիւնից յետոյ, Այժմ ճապոնացիները տիրապետող դիրքեր ունեն բռնած Պորտ-Արտուրի մօտ:

